№ 35: РОЗПІЗНАВАННЯ

Conscientia: совість, сумління, свідомість

ОЛЕКСІЙ БРАСЛАВЕЦЬ

12 ЧЕРВНЯ 2019

Уперше замислитися про сенс слова «совість» мене змусила проста вправа, яку регулярно в рамах «Lectio Divina» практикує спільнота світських домініканців у Києві. Ідеться про паралельне читання Святого Письма різними мовами, зокрема й у стандартній для Римської Церкви латинській версії. Уривок був із Послання до римлян (9, 1), і там, де в українському перекладі містилося «свідчить мені моя совість у Святому Дусі», латинський текст подавав зворот «testimonium mihi per hibente conscientia mea in Spiritu Sancto». Власне, пара «совість – conscientia» і привабила мою увагу.

Джерело: Карло Дольчі, покаяння Св. Єроніма

Як учив нашу спільноту духовний асистент, а за збігом обставин доктор біблістики, щоб осягнути зміст Святого Письма, треба спочатку зрозуміти буквальне значення слів. Українське «совість» здавалося таким звичним і загальновідомим, що роздумувати над ним якось не випадало. А от у пошуках буквального сенсу слова «conscientia» учасники вправ занурились у глибини латинських словників.

Мовні аспекти

І вже перші словникові вправи дали цікавий результат. Адже для католиків совість – це один із найважливіших аспектів, наприклад, таїнства примирення (або, по-простому, сповіді): аби приступити до нього, потрібно зробити іспит совісті. І це, виявляється, важлива педагогічна та практична проблема католицького повсякдення: що саме і з чим робити в «іспиті совісті»? Більшість духовних наставників – принаймні, мені – регулярно радила пробудити в собі та

зробити центром іспиту совісті щирий жаль за вчинене. Тобто йшлося про зосередження на емоціях – а щодо цього в мене була низка запитань. Та концепт совісті, знайдений у латинському тексті, розставив усе на місця.

Отож, «conscientia», яке в українській мові здебільшого перекладають словом «совість» (додатковий варіант – сумління), у латинській мові – а відповідно в культурі та світогляді – має значно ширше значення. З одного боку, етимологічні словники відсилають до дієслова «conscio», сенс якого – знати, усвідомлювати щось за собою. Інакше кажучи, ядро латинського значення – це знання й усвідомлення. Совість-*conscientia* набуває додаткових відтінків – від обізнаності з чимось, свідомості чогось, компетентності у чомусь і поінформованості про щось до розуміння, усвідомлення чогось, переконаності в чомусь (це перші значення словникової статті) й аж до, власне, совісті, яка, не побоюся цієї пропозиції, може бути перекладена українською як «свідомість». Й ось уже йдеться не про емоційний. а про пізнаннєвий, світоглядний відтінок, який переводить питання про іспит совісті зі сфери емоційності на рівень інтелектуального аналізу.

Додатковим сюрпризом зі словників став вольовий акцент: у латині «conscientia» могло означати ще й порозуміння, угоду, домовленість, причому саме в юридичному сенсі.

Правові аспекти

Римська Церква, по-перше, багато чого запозичила з римського права, а по-друге, зробила величезний внесок у розвиток загальної правової культури. Важливо весь час пам'ятати, що католицьке душпастирство базується – і це не потребує додаткової аргументації – на міцному синтезі християнського богослов'я, античної філософії й римського права.

Латинські поняття «familia» (сім'я), «Dominus» (Пан, Господь), «pater» (отець), «filius» (син), «servus» (слуга, раб), «testamentum» (завіт, заповіт), визначальні для католицького богослов'я, містять не тільки теологічні чи описово-душпастирські сенси, а й філософські та правові. Аналогічно з терміном «conscientia».

Саме тому людська совість-*conscientia*, яка означає порозуміння, угоду, домовленість, вкрай важлива для розуміння місця та статусу людини в Божому плані спасіння. Сучасні богослови рідко згадують, що Завіт (*testamentum*), зокрема Новий, має й правовий аспект – як правочин, у якому беруть участь дві сторони, Творець і людство; специфічний правочин, у якому Творець «так полюбив світ, що Сина свого Єдинородного дав, щоб кожен, хто вірує в Нього, не

загинув, а жив життям вічним» (Йн 3, 16). Друга сторона – це людство, частина якого пристала до цього дару через порозуміння з Завітом, сприйняття його, тобто здобуття доброї совісті-*conscientia*: «Котрі ж прийняли Його – тим дано право дітьми Божими стати, які в ім'я Його вірують» (Йн 1, 12). Інші ж або не пристали до Завіту, або ж, початково приставши, відійшли від нього – «[То світло] прийшло до своїх, – а свої його не прийняли» (Йн 1, 11) – і вони не мають доброї совісті-*conscientia*. При цьому обидві сторони – з правового погляду це важливо – вступають у відносини Завіту свідомо (саме в цьому полягає сенс совісті-*conscientia* людини в завіті – це усвідомлення, на що я погоджуюся, приступаючи спочатку до хрещення, а згодом і до інших таїнств), добровільно й особисто.

Тож у цьому ракурсі іспит совісті – це аналіз стану стосунків людини з Творцем, з'ясування того, чи кожного окремого дня в кожнім конкретнім учинку ми прийняли дар Творця – віковічне Слово (і тоді маємо чисту совість-*conscientia*), чи не прийняли (і тоді в нашої совісті-*conscientia* проблеми).

Окремі практичні аспекти

Іспит совісті має безсумнівну цінність для духовних вправ Ігнатія Лойоли та єзуїтських духовних практик. Як на мене, тут міститься як педагогічна, так і богословсько-правнича вершина іспиту совісті. А ще комплексний єзуїтський підхід дозволяє врахувати все, про що йшлося вище.

У цій традиції іспит совісті – це не спонтанні емоційні сплески, а систематичні, регулярні та цілеспрямовані особисті дослідження совісті-*conscientia*, совісті-співзнання, совісті-свідомості. Іспит совісті по-єзуїтськи – це однозначно не пошук самовдосконалення, а повсякчасне відновлення своєї ідентичності як спів-учасника Завіту з Творцем, дар Якого кожен із нас свідомо, добровільно й особисто погодився прийняти та нести за нього відповідальність у межах своєї компетентності.

П'ять пунктів іспиту совісті запропоновані в «Духовних вправах» (п. 43) і допомагають побожній людині погодитися розпочати діалог із Творцем (перший крок – «подяка Господу Богу за отримані блага»); сформулювати та ще раз усвідомити сенс стосунків із Творцем, а також імовірних помилок, які призводять до втрати доброї совісті-conscientia (другий крок – «просити благодаті для пізнання своїх гріхів та очищення від них»); проаналізувати все, що могло призвести до проблем із совістю-conscientia (третій крок – «вимагати звіту від своєї душі, спочатку щодо думок, потім щодо слів і нарешті щодо дій»); перепросити Творця за відступи моєї совісті-conscientia від умов Завіту (четвертий крок – «скрушено просити в

Господа Бога прощення наших гріхів»); і, нарешті, відновити свою відданість Завіту, примирити з Творцем свою совість-conscientia й повернутися до статусу Божого дитяти (п'ятий крок – «постанова виправитися за допомогою Божої Благодаті. Закінчити молитвою "Отче Наш"»).

Ці аспекти – і лінгвістичний, і правовий, і практичний – совісті в латинській традиції можуть трохи збурити наше звичне розуміння цього поняття й усього, що з ним пов'язане. Проте, осмисливши їх, католики матимуть шанс краще формуватися чи бодай готуватися до таїнства сповіді, а душпастирі – упорядкувати й удосконалити свої підходи до праці з вірними.

ОЛЕКСІЙ БРАСЛАВЕЦЬ 12 ЧЕРВНЯ 2019

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in **/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php** on line **284**